

TÜRKİYE'DE ECZANE SAYISINDA SINIRLANDIRMANIN TARİHİ

1. Giriş

Bu makale ile günümüzde oldukça tartışmalı bir konu olan *eczane tahdidi* (sınırlandırma) uygulamaları tarihi perspektif içerisinde değerlendirilmiştir. Araştırmada eczacılık tarihi konusunda yazılmış olan çok sayıda kitap ve makalenin dışında, meslekî dergiler, TBMM Kütüphanesi'nde bulunan gerek Osmanlıca gerekse Latin alfabesiyle yazılmış eczacılık mevzuatı belgeleri ve tutanak dergileri mukayeseli olarak incelenmiştir.

2. Eczacılıkta Tahdidin Tarihçesi

Osmanlı İmparatorluğu Dönemi

Osmanlı İmparatorluğu döneminde eczacılık ve hekimlik hakkında yönetmelik hazırlamakla görevli olan **Meclis-i Umur-ı Tıbbiye-i Mülkiye** sivil eczacılıkla ilgili olarak iki nizamname yayınlanmıştır (3). Bunlardan ilki 1852 yılında kabul edilen **Nizamname-i Eczacıyan** ve ikincisi ise 2 Şubat 1861 (22 Recep 1277) tarihinde kabul edilen ve 1863 yılında yürürlüğe giren **Beledî İspançiyarlık San'atının İcraısına Dair Nizamname** (Réglement sur l'exercice de la pharmacie civile) isimlerini taşır. Bu iki nizamname arasındaki en büyük fark eczane sayısının sınırlandırılması konusundadır; zira ilki eczane sayısında sınırlama getirmiş, ikincisi ise bu sınırlandırmayı kaldırmıştır (2, 3).

Tam adı **Nizamname-i Eczacıyan der Memalik-i Osmaniye** olan 1852 yasa Osmanlı Devleti'nin eczacılığa yönelik ilk geniş kapsamlı yasal düzenlemesi olup hazırlanışında Fransız eczacılık kanunu temel alınmıştır. Türk eczacılık tarihinde çok önemli bir yere sahip olan bu yasa ile eczacılık diploması

olmayanların eczane açması yasaklanmış, eczane sayısı kısıtlanmış ve eczanelere düzenli teftiş edilme zorunluluğu getirilmiştir (1).

“Tam adı **Nizamname-i Eczacıyan der Memalik-i Osmaniye** olan 1852 yasa Osmanlı Devleti'nin eczacılığa yönelik ilk geniş kapsamlı yasal düzenlemesi olup hazırlanışında Fransız eczacılık kanunu temel alınmıştır.”

1861 yılında kabul edilen nizamname büyük oranda 1852 Nizamnamesi'nin günün koşullarına göre yenilenmiş ve genişletilmiş hali olmakla birlikte yasanın ikinci bölümünün dördüncü maddesinde “*eczacı dükkânlarının adedi mahdut (sınırlı) değildir.*” denmektedir. Aynı nizamnamede bir eczacının ancak bir ecza dükkânını idare edebileceği ve bir ecza dükkânının da ancak mezun bir eczacı ustası ile idare olunacağı belirtilmektedir (1, 2).

Bir öncekine nazaran çok daha esnek maddeler içeren bu nizamnamede eczane sınırlamasının kaldırılması, o dönemde eczane sayısının fazlaca artması, ilaç ve hizmet kalitesinin düşmesi ve eczanelerin giderek malî yönden güçsüzleşmesi gibi olumsuzluklara neden olmuştur (3).

Osmanlı Eczacılar Cemiyeti'nin 28 Nisan 1911 tarihli toplantısında da tahdit konusu yeniden tartışılmış ve toplantı sonunda kalabalık sokaklarda eczanelerin birbirine 150 metreden fazla yaklaşmayacakları, tenha yerlerde ve mahalleler arasında da bu mesafenin 500 metreden aşağı olmayacağı kararı alınmıştır. Ayrıca düşünülen bu tedbirin hâl-i hazırda bulunan eczaneler için uygulanmaması, bu eczanelerin emri vaki olan haklarının korunması kararlaştırılmıştır. Ancak Balkan Harbi ve kısa süre sonra gerçekleşecek olan I. Dünya Savaşı'nın da etkisiyle bu kararlar ancak kâğıt üzerinde kalmıştır (2).

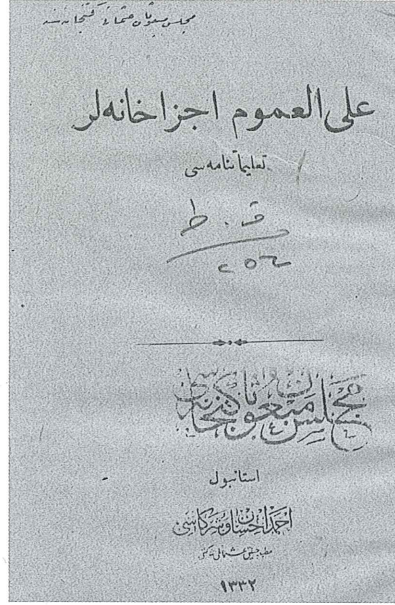
1916 yılında (1332) İstanbul'da yayınlanan **Alelum Eczahaneler Talimatnamesi** tahdit konusunda bir yenilik getirmemiş; bir eczacının ancak bir eczaneyi açıp idare edebileceği, eczacı diplomasına sahip olmayan kimselerin eczane açamayacaklarını yinelemiştir (2).

Cumhuriyet Dönemi

Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında eczacılık mesleği büyük ölçüde azınlık yada yabancı uyruklu kimselerin elindeydi. Yunanistan ile yapılan nüfus mübadelesi ve 1927 yılı sonrasına uygulanan eczanelerin sınırlandırılması kararı, bu durumu Türklerin lehine çevirmiş ve azınlık yada yabancı uyrukluların yönetiminde bulunan çok sayıdaki eczane, depo, ilaç imalathanesi vb. Türk yöneticilerin idaresine geçmiştir (3). Bu dönemde, Hasan Derman (1904-1971), Ferit Eczacıbaşı (1887-1973), Mustafa Nevzat Pısak (1879-1968), İ. Ethem Ulagay (1911-1985), İsmail Hakkı Yeşilyurt'un (1876-1967) da aralarında bulunduğu kimselerin yerli ilaç sanayimizin gelişmesine yönelik faaliyetleri de oldukça etkili olmuştur.

Dönemin Sağlık Bakanı Dr. Refik Saydam ve Sıhhiye Müfettişi Ecz. İsmail Hakkı Yeşilyurt'un çabaları ile hazırlanan ve 24 Ocak 1927 tarihinde yayınlanan 964 sayılı "**Eczacılar ve Eczaneler Hakkında Kanun**" ile eczane tahdidi uygulamasına geri dönmüştür (1). İlgili kanunun **18. maddesinde**; "*Bir mahalde bulunan eczanelerin adedi o mahallin nüfusuna göre tespit olunur*", **19. maddesinde** ise; "*Nüfusu on binden aşağı olan kasabalar hududu içinde bulunmakla beraber şehir ve kasabalardan müstakil veya müfrez (ayrılmış) olarak bulunan mahallerde bir eczane açmağa müsaade olunup, nüfusu on binden yukarı olan mahallerde her on bin nüfusa kadar bir eczane açılabilir.*" denilmektedir (2). Bu kısıtlama

ile asıl hedeflenen, büyük şehirlerin belirli bölgelerinde yoğunlaşmış olan ve aşırı rekabet yüzünden yaşamını büyük sıkıntılar içinde idame ettiren eczanelerin sayısını azaltmak, böylece bir yandan onlara yeniden kalkınma fırsatı verirken, bir yandan da eczacıların daha bakir olan taşra kentlerine ve kasabalarına yönelmelerini sağlamaktı (1, 5).

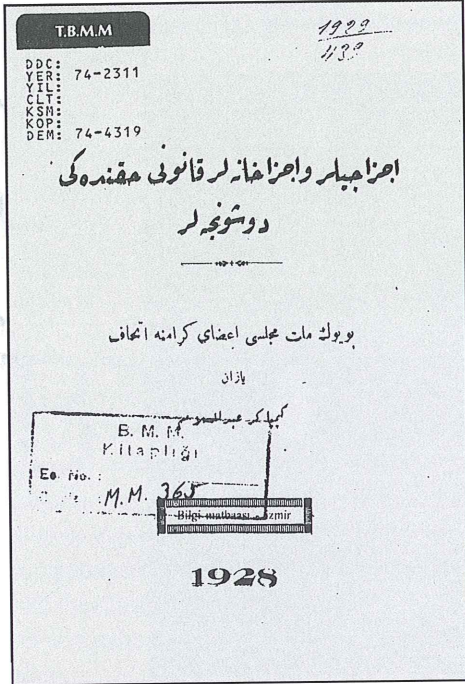

Alelum Eczahaneler Talimatnamesi
(1916) kapak sayfası
(TBMM Kütüphanesi, Ankara)

Bu yasa uyarınca 8 Mayıs 1928 tarihinde Bakanlık tarafından İstanbul Sıhhiye Müdürü **Dr. Ali Rıza Bey**'e verilen bir emir ile İstanbul'da bulunan eczanelerden 90 tanesi kapatılmış ve 17 tanesinin de yeri değiştirilmiştir (1, 2).

Prof. Dr. Turhan Baytop (1920-2002) *Türk Eczacılık Tarihi* (2001) isimli kitabının bir bölümünde 1928 tahdidi sonrasında **Eczacı Fuat Mehmet Mirel**'in sınırlama kararının doğurduğu olumlu sonuçlara ilişkin *Eczacı Âlemi* dergisinde çıkan yazısına yer vermiştir. Eczacı **Mirel** bu yazısında; "*Tahditte beraber halkın her türlü ilaç ihtiyacını o günkü tıbbın gerektirdiği şekilde sağlayabilecek, gerekli donanımın bulunduğu eczanelerin ortaya çıktığı, eczacılık sanayinin geliştiği, ilaç fiyatlarının mutedil bir seviyede stabilize edildiği, eczacıların biraz daha refaha nail olması ile daha itinalı çalıştıkları, eczanelerinde şayan-ı itimat ve san'ata vakıf yardımcıları bulduklarını ve ayrıca tahditten sonra eczanelerde yapılan ilaçlar hakkında en ufak bir şikayetin dahi olmadığı*" sonuçlarından bahsetmiştir (3).

Nüfusa bağlı tahdit kararı öylesine etkili olmuştur ki 1939 yılında İstanbul'daki toplam eczane sayısı 112 iken bu sayı 1953 yılında ancak 159'a yükselmiş, yani 14 yılda sadece 47 yeni eczane açılması-na izin verilmiştir (6).

Kimyager Abdullah Bey'in Eczacılar ve Eczahaneler Kanunu Hakkındaki Düşünceler isimli eserinin (1928) kapak sayfası (TBMM Kütüphanesi, Ankara)

Türkiye Eczacıları Cemiyeti üyeleri 1949 yılında yapılan bir oylamada ve 1950 yılı başlarında yaptıkları bir değerlendirme toplantısında da tahdidin devam etmesi yönünde görüş beyan etmiştir (1). 1952 yılında Ankara mebusu **Fuad Seyhun** ve üç arkadaşının "eczane bulunmayan yerlerde eczane açmayı teklif eden kanun teklifi", Zonguldak mebusu **Rifat Sivişoğlu**'nun "Eczacı ve eczaneler hakkındaki 964 numaralı kanunun bazı maddelerinin kaldırılmasına dair kanun teklifi" ve Erzincan mebusu **Ziya Soylu** ve 6 arkadaşının "eczacılar ve eczaneler kanunu hakkındaki değişikliğe dair kanun teklifi" ile birlikte tartışmalar yeniden alevlenmiştir (7). Bu dönemde bir kısım eczacı sınırlandırmanın kaldırılmasının mesleğe zararlı olacağı görüşünü savunurken, diğer bir bölüm de sınırlandırmanın halk sağlığı ve eczacılar için yararlı olacağını savunmuştur. Hatta Ecz. Remzi Kocaer'in girişimleriyle sadece eczane tahdidinin kaldırılması amacıyla Türkiye Eczacıları Yardımlaşma Cemiyeti adında bir dernek de kurulmuştur (3).

1928 yasasında yer alan tahdit kararı, 18 Aralık 1953 tarihinde çıkan (*resmi gazetede yayınlanma tarihi: 24.12.1953, sayı: 8591*) ve bugün de yürürlükte olan **6197 Sayılı Kanun** ile uzun ve hararetili tartışmalar neticesinde yürürlükten kaldırılmıştır (4).

3. Sonuç

Türk eczacılık mevzuatı tarihi incelendiğinde ülkemizde 1852-63 ve 1928-1953 yılları arasında (toplam 36 yıl) tahdit uygulamasına başvurulduğu ve bu zaman dilimi dışında da çeşitli toplantılarda müteahdit defalar tahdit uygulamalarına geri dönülmesiyle ilgili tartışmalar yapıldığı görülür. Bu kısıtlamaların öncelikli amacı eczanelerin belirli bir bölgede yoğunlaşmasının önüne geçerek daha geniş bir alana yayılmalarını sağlamak, eczacı sayısının artışına paralel olarak doğacak olan eczacı işsizliği ve eczane sayısı fazlalığı, ilaç ve hizmet kalitesinin düşmesi, eczacıların mali yönden güçsüzleşmesi vb. sorunların önüne geçilmesi olmuştur. Tarihi veriler tahdit uygulamalarının geçmişte başarılı olduğunu ancak ilerleyen yıllarda ülkenin değişen şartlarına cevap verecek revizyonların yapılmaması nedeniyle ihtiyaçta cevap veremediğini ve nihayetinde uygulamanın tamamen kaldırıldığını göstermektedir.

Teşekkür

Araştırmam sırasında TBMM Arşivi'ndeki belgeleri incelememe yardımcı olan TBMM Kütüphanesi Müdürü Sayın İsmet Baydur ve makalemi inceleyerek değerli önerilerde bulunan Prof. Dr. Afife Mat'a teşekkür ederim.

Kaynakça

1. Altun, Mehmet., **Tahlilhane'den İlaç Sanayii'ne Bir Asırlık Birliktelik**, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 2003
2. Baylav, Naşid., **Eczacılık Tarihi**, Yörük Matbaası, İstanbul, 1968
3. Baytop, Turhan., **Türk Eczacılık Tarihi**, Kısaltılmış 2. Baskıya Hazırlayan: Prof. Dr. Afife Mat, İstanbul Üniversitesi Yayınları No: 3358, İstanbul, 2001
4. **Eczacılık-İlaç Yasa ve Yönetmelikleri**, Türk Eczacıları Birliği Yayınları, Ankara, Aralık 1999
5. Kimyager Abdullah, **Eczacılar ve Eczaneler Kanunu Hakkındaki Düşünceler**, 1928, TBMM Kütüphanesi, Ankara
6. Şehsuvaroğlu, Bedi N., **İstanbul'da 500 Yıllık Sağlık Hayatımız**, İstanbul Fetih Derneği Neşriyatı Sayı: 21, İstanbul, 1953
7. **Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi**, s. sayısı 153 (1953), sayfa: 1-8, TBMM Kütüphanesi, Ankara